

ВОЛІК В. В.,
доктор юридичних наук,
професор кафедри права
(Маріупольський державний
університет)

ШАМАРА Р. П.,
аспірант кафедри права
(Маріупольський державний
університет)

УДК 340.132

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.2>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ПОНЯТТЯ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ПРАВА

У статті розглядаються різні аспекти правової природи застосування норм права, яке є однією з ключових складових юридичної діяльності. Автори акцентують увагу на тому, що правозастосування як процес відрізняється від інших форм реалізації права, оскільки базується на владно-державному приписі та вимагає чіткого дотримання процедурно-процесуальних норм. У статті зазначається, що застосування норм права є не лише юридичним процесом, оскільки залежить від ряду зовнішніх та внутрішніх факторів, таких як соціально-політичні умови, правосвідомість, культура, економічна ситуація та особистісні якості суб'єкта застосування права. Ці фактори можуть впливати як позитивно, так і негативно на процес правозастосування.

Автори також аналізують наукові підходи розуміння сутності застосування норм права, зокрема нормативістський, соціологічний та інтерпретативний підходи. Кожен з цих підходів пропонує свій погляд на правозастосовну діяльність: нормативісти наголошують на суворому дотриманні законів, соціологи розглядають правозастосування в контексті соціальних взаємовідносин, а інтерпретативні підходи акцентують увагу на значенні правових норм в конкретних ситуаціях. Стаття також звертається до важливості принципів права, таких як законність, справедливість, ефективність та гуманність, які забезпечують правомірність та дієвість правозастосування.

Особлива увага приділяється питанням правозастосовних актів, які фіксують юридичні рішення та забезпечують їх реалізацію відповідно до законодавства. Автори підкреслюють, що застосування норм права є процесом, який відображає реальний стан правової системи та її зв'язок з державою, а також впливає на формування нових правовідносин у суспільстві.

Ключові слова: *правова природа, застосування норм права, правозастосування, правозастосовна діяльність.*

Volik V. V., Shamara R. P. Some aspects of the legal nature of the concept of application of legal norms

The article examines various aspects of the legal nature of law application, which is one of the key components of legal activity. The authors emphasise that law enforcement as a process differs from other forms of law implementation, since it is based on a governmental prescription and requires strict adherence to procedural

and procedural rules. The article notes that the application of law is not only a legal process, since it depends on a number of external and internal factors, such as socio-political conditions, legal awareness, culture, economic situation and personal qualities of the subject of law application. These factors can have both positive and negative impact on the law enforcement process.

The authors also analyse the scientific approaches to understanding the essence of law application, including the normative, sociological and interpretative approaches. Each of these approaches offers a different view of law enforcement: normativists emphasise strict compliance with the law, sociologists consider law enforcement in the context of social relations, and interpretive approaches focus on the meaning of legal norms in specific situations. The article also addresses the importance of the principles of law, such as legality, justice, efficiency and humanity, which ensure the legitimacy and effectiveness of law enforcement.

Particular attention is paid to the issues of law enforcement acts that record legal decisions and ensure their implementation in accordance with the law. The authors emphasise that the application of legal norms is a process that reflects the real state of the legal system and its relationship with the state, and also influences the formation of new legal relations in society.

Key words: *legal nature, application of legal norms, law enforcement, law enforcement activity.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах правової системи однією з основних задач є забезпечення ефективності та справедливості правозастосування. Проте, на практиці, застосування норм права часто стикається з численними труднощами і проблемами, які можуть негативно вплинути на правову визначеність і рівність перед законом. Суперечливість норм, невизначеність правових актів і відсутність узгодженості між різними рівнями правового регулювання ставлять перед юристами і правозастосовними органами складні виклики.

Зокрема, проблеми застосування норм права можуть виникати через різну інтерпретацію норм права, їх неоднозначність або відсутність детального регулювання в певних сферах. До того ж, відсутність єдиного підходу до правозастосування може призводити до юридичної невизначеності та непередбачуваності результатів, наприклад під час розгляду судової справи. Такі проблеми потребують всебічного аналізу і розробки ефективних механізмів для покращення правозастосовчої практики. Саме тому проблема застосування норм права є однією з ключових функцій правової системи, яка забезпечує реалізацію юридичних норм у конкретних правовідносинах. Цей процес включає в себе ряд дій, спрямованих на реалізацію правових приписів шляхом їх конкретизації, інтерпретації та практичного використання в житті. Правова природа застосування норм права залишається предметом дослідження, оскільки вона охоплює різні правові підходи та концепції.

Стан дослідження. Тематика розкриття сутності та правової природи такого юридичного поняття як «правозастосування» досить довго залишалася поза увагою національної юридичної наукової спільноти і не знайшла свого відображення у комплексних дослідницьких роботах. Проте, не можна не згадати вагомий внесок у розвиток доктринальних досліджень проблемних питань застосування норм права таких видатних науковців як В. В. Волік, М. І. Козюбра, Б. В. Малишев, С. Д. Гусарєв, Н. М. Оніщенко, Д. О. Бочаров та інші.

Мета дослідження. Метою цього дослідження є розкриття юридичної сутності поняття застосування норм права.

Виклад основного матеріалу. Без сумнівів як у минулому, так і на сьогоднішній основним регулятором відносин між людьми є право. Не дивлячись на те, що в деякі перехідні періоди розвитку людства право дещо втрачало свою інструментальну цінність, саме йому належить провідна роль у забезпеченні правопорядку, а також у супроводі реформаційних процесів.

Відтак, можна стверджувати, що вивчення та аналіз питань застосування норм права, а також питання розкриття сутності поняття правозастосування і досі не втрачають своєї актуальності на будь-якому з етапів розвитку суспільства.

Звісно, тлумачення норм права повинно бути вірним та захищати права людини, а не обмежувати їх через можливе невірне трактування. На нашу думку, слід згадати положення статті 3 Конституції України, де зазначено, що саме права та свободи людини, а також їх гарантії і визначають зміст та спрямованість діяльності країни. Держава зокрема відповідає перед людиною за власну діяльність, а утвердження та забезпечення прав і свобод особи є головним обов'язком держави [1]. На думку багатьох провідних національних науковців саме від втілення зазначеного конституційного припису в суспільні відносини і залежить критерій ефективності національного права, реалізація мети правового регулювання, яка в свою чергу зумовлює необхідність постійного поступу у питаннях дослідження дискусійного питання щодо застосування та реалізації норм права [2, с. 164].

Під час утворення демократичної правової держави виникла потреба визначити основні характеристики та принципи застосування правових норм. Правозастосування, як важлива стадія правового регулювання, необхідне для того, щоб державні органи та відповідні посадові особи на основі чинного законодавства вирішували судові справи, документально оформлювали ухвалені рішення по різних напрямках життєдіяльності. Тому сфера правозастосовної діяльності має бути чітко визначена нормативно-правовими актами. Вдосконалення в цій частині чинного законодавства могло б вирішити низку первинних проблем в юридичній сфері. Проте, ми погоджуємося з думкою багатьох науковців, що це також могло б породити нові питання, які потребували б швидкого вирішення та теоретичного обґрунтування. Тому важливо не лише зрозуміти процес застосування правових норм органами виконавчої влади, але й оцінити його ефективність та знайти шляхи вдосконалення практики застосування правових норм. Незважаючи на значне дослідження питань застосування правових норм, залишається потреба у глибокому вивченні правової природи правозастосування.

На нашу думку, перш за все, слід також звернути увагу на наукове забезпечення цієї тематики, що в свою чергу передбачає чітке розуміння співвідношення таких юридичних категорій як «застосування норм права» та «реалізація норм права». Наголошуємо, що в юридичній літературі поняття «застосування права» трактується по-різному. Відтак, деякі науковці вважають його владною організаційною діяльністю компетентних органів та осіб щодо забезпечення реалізації юридичних норм [3, с. 344]. Натомість інші – способом організації здійснення правових норм, своєрідним «перетворенням у життя» їхніх вимог [4, с. 21]. Окрім цього, є думка, яка відображає застосування норм права як форму реалізації права, результатом якої є прийняття управлінських рішень [5, с. 320]. Також, з-поміж національних науковців існує пояснення вищезгаданої юридичної категорії як владної організації всього суспільного порядку та відносин суб'єктів, які беруть участь у соціальному житті [6, с. 477]. При цьому, акцентуємо увагу на тому, що найпоширенішим є спеціально-юридичний підхід, за яким правозастосовна діяльність визначається як владна та організаційна діяльність компетентних державних органів щодо прийняття індивідуально-конкретних розпоряджень.

Також, на нашу думку, слід пригадати погляди вчених, які розглядали поняття «правозастосування», «застосування норм права» і «правозастосовна діяльність» як взаємопов'язані, але все ж різні за своєю сутністю категорії. Відтак, існує думка, що термін «правозастосування» необхідно використовувати задля характеристики специфічної форми правореалізації, пов'язаної з реалізацією відповідної владної компетенції. Сам по собі термін «застосування норм права» повинен визначати випадки повної реалізації норми самим актом її застосування, тоді як складні випадки, які потребують послідовного здійснення численних актів застосування норм права, слід визначати як «правозастосовний процес» або «правозастосовна діяльність» [7, с. 7]. Вважаємо доречним зазначити, що такий підхід, на нашу думку, не є цілком виправданим, адже процеси застосування норм права відрізняються один від одного за складом учасників та організаційно-правовими формами і методами здійснення.

Застосування норм права є фундаментальним аспектом правозастосовчої діяльності. У різних правових системах і наукових школах це поняття розглядається через призму різних теоретичних підходів, що підкреслюють різноманітність та складність правової дійсності. Наукові підходи до розкриття сутності застосування норм права включають нормативістський, соціологічний, юридичний позитивізм, а також інтерпретативний підхід, які розкривають різні аспекти цього багатогранного явища. Відтак, нормативістський підхід зосереджує увагу на правових нормах як на центральному елементі правової системи. Відповідно до цього підходу, застосування норм права розглядається як формальний процес, що полягає в точному виконанні приписів правових норм. Зокрема, нормативісти, такі як наприклад Ганс Кельзен, наголошують на важливості суворого дотримання закону, незалежно від соціальних, політичних або моральних міркувань. З точки зору нормативізму, застосування норм права є об'єктивним процесом, що не потребує врахування зовнішніх факторів. Основна увага приділяється точності юридичних процедур та формальності правових актів. Це дозволяє забезпечити передбачуваність правозастосовчої діяльності та стабільність правопорядку.

Соціологічний підхід до застосування норм права розглядає цей процес як соціальне явище, що відбиває реальні потреби та інтереси суспільства. Представники цього підходу акцентують увагу на ролі соціального контексту у формуванні та застосуванні правових норм. Соціологічний підхід вважає, що застосування норм права повинно враховувати конкретні соціальні обставини, потреби та цінності, що панують у суспільстві. Застосування права, таким чином, є не тільки технічним процесом, а й соціальним явищем, що вимагає гнучкості та адаптації до змінних умов суспільного життя.

Прихильники теорії юридичного позитивізму розглядають застосування норм права як процес, що повинен бути заснований на чітких правилах і процедурах, встановлених законодавством. У межах цього підходу, застосування норм права має бути обмеженим рамками правових норм, які були прийняті компетентними органами влади. Юридичний позитивізм відкидає будь-які спроби інтерпретації права на основі моральних або соціальних міркувань, наголошуючи на важливості формальної визначеності та правової стабільності. Застосування права в межах цього підходу є суворо регламентованим процесом, який не допускає відступів від встановлених норм і правил.

Інтерпретативний підхід, що отримав розвиток у рамках герменевтики та правової інтерпретації, розглядає застосування норм права як процес тлумачення та адаптації правових норм до конкретних обставин справи. Згідно з цим підходом, правові норми не є незмінними догмами, а їх зміст може змінюватися в залежності від конкретної ситуації. Представники цього підходу вважають, що застосування норм права повинно враховувати не лише текст закону, а й принципи справедливості, загальнолюдські цінності та моральні норми. Тому суддя чи інший правозастосовчий орган повинен не лише сліпо слідувати букві закону, а й інтерпретувати його відповідно до духу права та потреб конкретної ситуації.

Кожен із зазначених наукових підходів пропонує своє бачення сутності поняття застосування норм права. Нормативістський підхід наголошує на формальності та точності юридичних процедур, тоді як соціологічний підхід підкреслює соціальну природу правозастосування. Юридичний позитивізм наполягає на чіткому дотриманні законодавчих приписів, а інтерпретативний підхід відкриває можливості для гнучкості та адаптації правових норм до конкретних умов. Різноманітність цих підходів свідчить про складність і багатогранність процесу застосування норм права, що вимагає інтегративного підходу до його розуміння та дослідження.

Розкриваючи сутність поняття застосування норм права, вважаємо необхідним зазначити, саме по собі поняття «правозастосування», «правозастосовна діяльність» та «правозастосовний процес» відображають як статичну, так і динамічну фази здійснення державної владної діяльності. Правозастосування характеризує статичну сторону застосування права (тобто хто, що, коли та як має робити). У свою чергу, термін «правозастосовна діяльність» містить динамізм та активність. Отже, можна зазначити, що застосування правових норм – це

правова форма здійснення функцій держави, одна з форм державної діяльності. Розділяємо думку деяких науковців про те, що у певних випадках компетентні органи самостійно приймають рішення щодо порушення процедури застосування правових норм з метою захисту порушених норм права [7, с. 72]. У національній юридичній літературі, відповідно до природи суб'єкта реалізації норм права, прийнято розрізняти чотири базові форми реалізації:

- виконання суб'єктивного права;
- дотримання суб'єктивного права;
- реалізацію суб'єктивного права;
- застосування правових норм [8, с. 15].

На нашу думку, слід згадати і твердження Р. Циппеліуса, який в свою чергу розрізняв три форми здійснення права:

- шляхом морально-політичного впливу на поведінку осіб;
- через установа і реалізацію прав та обов'язків поза правовідносинами;
- за допомогою конкретних правовідносин, що впливають на поведінку людей та діяльність організацій.

Він розглядав форми реалізації права з точки зору законодавця, а не суб'єктів реалізації, як це робили інші вчені [9, с. 34].

Таким чином, форми реалізації правових норм можна класифікувати за різними критеріями, і жодна з цих класифікацій не є остаточно правильною. Аналізуючи їх, можна дійти до комплексного висновку, що форма реалізації є зовнішнім виразом самого процесу реалізації права. Це дозволяє виділити дві основні форми реалізації права: безпосередню та опосередковану. Безпосередня форма включає виконання, використання та дотримання, тоді як опосередкована форма проявляється через застосування правових норм.

Застосування правових норм є необхідною організаційною передумовою для їх реалізації, що створює певні суспільні відносини. Тому застосування правових норм здебільшого здійснюють державні органи, уповноважені державою органи та громадські об'єднання. Цей процес має юридичну значущість, оскільки здійснюється на основі правових норм і у порядку, передбаченому законом. Він регламентується спеціальними процедурно-процесуальними нормами та підпорядковується загальним принципам права, таким як верховенство права, законність, обґрунтованість, доцільність, справедливість, ефективність, гуманність тощо. Це забезпечує правомірність і ефективність застосування правових норм. Юридичні результати застосування правових норм, тобто відповідні владні рішення, фіксуються та реалізуються у правозастосовних актах, визначених законодавством [5, с. 93]. Вважаємо доречним наголосити на тому, що шляхом застосування правових норм держава реалізує дві головні функції:

- організовує процес виконання правових норм;
- охороняє і захищає права учасників суспільних відносин від порушень і посягань.

Відтак, застосування норм права є невід'ємною складовою юридичного процесу, який можна розглядати як певний етап правотворчості або правозастосування, спрямований на реалізацію державної волі та волі законодавця через реалізацію права у встановлених законом формах у кожному конкретному окремому випадку. Цей процес пов'язує державу та право, дозволяючи їм існувати та гармонійно розвиватися.

За загальним правилом застосування норм права можна визначити як послідовну систему дій, орієнтованих на виконання функції правозабезпечення [6, с. 23]. Також, справедливо вважати, що застосування норм права можна визначити через загальні ознаки та особливості правозастосовного процесу, які певною мірою відображаються у різних визначеннях та уявленнях про нього. [10, с. 246].

Застосування правових норм зазвичай розглядається як складна та багатогранна юридична і організаційна діяльність, що здійснюється державою відповідно до закону. Державні органи та посадові особи в межах своєї компетенції застосовують правові норми як частину реалізації своїх повноважень. Такі правозастосовні дії відображають правову сутність держави. Сукупність цих дій демонструє правову форму та характер діяльності держави

в реальному житті. Якість застосування правових норм є ключовим критерієм оцінки, оскільки вона відображає реальний стан чинного законодавства та держави, а також їхній взаємозв'язок.

Не можна не згадати що при характеристиці застосування права, зазвичай виділяють наступні ознаки:

- застосування права є діяльністю щодо винесення індивідуально-конкретних юридичних приписів, звернених до персонально визначених осіб;
- правозастосовна діяльність здійснюється певними державними органами та уповноваженими органами громадськості;
- правозастосовна діяльність має державно-владний характер; застосування права є організуючою діяльністю; правозастосовна діяльність здійснюється у спеціально встановлених законом формах [12, с. 315].

Справедливо з цього приводу зазначає Н. Атаманова, яка вказує, що ключовим аспектом у розумінні природи застосування правових норм є організаційно-правові відносини, що складають зміст цього процесу. Хоча застосування правових норм є юридичною діяльністю, на нього впливає ціла низка неправових факторів, зокрема соціально-політичних. Вплив цих факторів може бути як позитивним, так і негативним. Ці фактори поділяються на зовнішні та внутрішні. Зовнішніми факторами, які впливають на процес застосування правових норм, є система правових норм, правосвідомість, культура, політика, економіка та екологія. Основними внутрішніми факторами є особистісні характеристики, що включають особливості психічних процесів суб'єкта застосування правових норм, такі як пам'ять, емоції, воля, а також специфіку його характеру та свідомості [2, с. 167].

Аналізуючи правозастосування як одну з форм правореалізації, вважаємо доречним підкреслити, що перш за все воно відрізняється від інших форм реалізації права тим, що базується на методі державно-владного припису компетентного органу. Ця теза є ключовою для розуміння природи правозастосування.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити низку наступних висновків. Розкриття юридичної природи застосування норм права є важливою частиною наукового дослідження, що дозволяє зрозуміти основні принципи функціонування правової системи. Застосування норм права є системним і багаторівневим процесом, який включає аналіз фактичних обставин, вибір відповідної правової норми, її тлумачення та прийняття рішення. Цей процес є важливою складовою правозастосовної діяльності, що забезпечує реалізацію правових норм у конкретних правовідносинах. У науковій літературі існують різні підходи до розуміння сутності застосування норм права, серед яких нормативістський, соціологічний, юридичний позитивізм та інтерпретативний підходи. Кожен із цих підходів підкреслює різні аспекти правозастосовного процесу, що свідчить про його багатогранність та складність. Оскільки жоден з наукових підходів не може повністю охопити всю складність застосування норм права, на нашу думку необхідним є інтегративний підхід, що враховує як формальні, так і соціальні, моральні та інтерпретативні аспекти цього процесу. В цілому, розуміння юридичної природи застосування норм права є ключовим для забезпечення правопорядку та ефективного функціонування правової системи. Зазначене дослідження підкреслює важливість подальшого вивчення цього питання з метою удосконалення правозастосовної практики та розвитку юридичної науки.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. (*Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Атаманова Н. Проблемні питання застосування норм права. *Підприємництво, господарство і право. Теорія держави і права.* №2. 2021. С. 164-169. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/2/31.pdf>

3. Верховенство права як принцип правової системи : монографія: у 2 кн. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2008. Кн. 1: Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії / відп. ред. Н. М. Оніщенко. 2008. 344 с.
4. Гнатюк М. Д. Правозастосування та його місце в процесі реалізації права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 21 с.
5. Загальна теорія держави і права: навчальний посібник / за ред. В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 320 с.
6. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права : підручник. Київ : Кондор, 2006. 477 с.
7. Верховенство права як принцип правової системи : монографія: у 2 кн. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2008. Кн. 1: Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії / відп. ред. Н. М. Оніщенко. 2008. 344 с.
8. Француз А. Й., Костюк Н. П. Юридична природа та сутність застосування норм права. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». Вип. 22. Київ, 2016. С. 13-17.
9. Циппеліус Р. Юридична методологія. Київ : Вид-во «Реферат», 2004. 176с.
10. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 4-е вид., доп. і перероб. Київ : Алерта, 2013. 524 с.
11. Теорія держави і права : навчальний посібник / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 368 с.
12. Адміністративне право України / за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. Харків: Право, 2010. 624 с.

